

Doğuş Üniversitesi Dergisi, 20 (2) 2019, 15-29

Tüketici Davranışlarında Statü Kaygısı ve Sosyoekonomik Belirleyenleri¹

The Role of Positional Concerns in Consumer Behavior and Their Socioeconomic Determinants

Murat BİRDAL⁽¹⁾, Serdar ACUN⁽²⁾, Parla ONUK⁽³⁾

ÖZ: Bu çalışmada anket verileri kullanılarak tüketici davranışlarında statü kaygısının rolü, bu kaygının ön plana çıktığı alanlar ve determinantları incelenmektedir. Ampirik bulgular statü kaygısının fiziksel çekicilik, fiziksel yetenek, çocuğun eğitimi ve kimi tüketim kararlarında diğerlerine göre çok daha baskın olduğunu gösterdiği gibi özellikle yaş, eğitim ve gelir seviyesi ile statü kaygısı arasında güçlü ilişkinin varlığını da gözler önüne sermektedir. Son olarak elde edilen bulgular ışığında statü kaygısının bireylerin tüketici davranışı üzerindeki rolü ve bunun makroekonomik sonuçları tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Statü Kaygısı, Göreli Durum, Konumsal Mal, Göreli Gelir
JEL Kodları: D11, D12

Abstract: This paper analyzes the role of positional concerns in consumer behavior, explores the domains where they arise and their determinants. Empirical findings of our survey indicate a strong relationship between status seeking and age, education and income level of the respondents. Moreover, our findings show that positional concerns have a more prominent effect in certain domains, such as physical attractiveness, physical ability, child's education. Finally, in the light of the empirical evidence, the paper discusses the role of positional concerns in consumer preferences and their macroeconomic consequences.

Keywords: Positional Concerns, Relative Standing, Positional Goods, Relative Income

1.Giriş

Ana akım iktisat teorisi bireyleri toplumdan soyutlanmış kar-fayda maksimizasyonu peşindeki varlıklar olarak ele alır. Oysaki bireyler çoğu zaman kendi mutlak durumlarındaki değişimin ötesinde toplum içerisindeki göreli durumlarındaki değişimi de önemsemektedir. Hatta kimi durumlarda bireyin toplum içerisindeki göreli pozisyonunu ilerletme kaygısının kendi mutlak refahını artırma arayışının önüne geçtiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle, statü kaygısı tüketim kararları da dahil olmak üzere pek çok alanda bireysel tercihleri şekillendiren temel etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketici talebinin bireysel ihtiyaçlardan uzaklaşarak bireylerin statü arayışı çerçevesinde şekillenmesi tüketim harcamalarının

¹ Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje numarası 50492'dir.

⁽¹⁾İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü,34452, Beyazıt/Fatih, İstanbul;
birdal@istanbul.edu.tr

⁽²⁾Munzur Üniversitesi Aktuluk Tunceli; serdaracun@munzur.edu.tr

⁽³⁾Nişantaşı Üniversitesi Maslak 1453 Kampüsü Söğütözü Sokak Ağaoglu,
Maslak 1453, Sarıyer, İstanbul; parla.onuk@nisanstasi.edu.tr
Geliş/Received: 12-12-2017, Kabul/Accepted: 07-01-2019

bir tür “silahlanma yarışı” haline dönüşmesine ve ihtiyaç mallarından statü mallarına dönük kaynak aktarımına neden olmaktadır. Bu durum iktisadi refah kaybına yol açmakla birlikte, kredi piyasalarındaki gelişmeye paralel olarak hanehalkı borç yükünde keskin bir artışı da beraberinde getirmektedir.

Son dönemde statü kaygısının bireylerin karar alma sürecindeki belirleyici rolü üzerine artan bir ilgi olmakla beraber bu konudaki çalışmaların önemli bir bölümü statü kaygısının toplumsal yaşamın hangi alanlarında daha baskın olduğu konusuna odaklanmakta ve bu kaygının sosyoekonomik belirleyicilerini incelemektedir. Statü kaygısının nedenlerine eğilen sınırlı sayıda çalışmanın ise örneklemelerinden kaynaklı kısıtlar nedeniyle pek çok etkeni göz ardı ettiği görülmektedir. Çalışmamızda İstanbul genelinde yapılan anket uygulaması üzerinden statü kaygısı ile yaş, eğitim, cinsiyet, meslek ve istihdam durumu gibi değişkenler arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Bu çalışma sonucunda elde edilen anket verileri, bu zamana değin büyük ölçüde Kuzey Amerika ve Batı Avrupa ile sınırlı kalan ampirik bulgular ile karşılaştırma olanağı yaratacak, ayrıca genel kabul görmüş kimi bulguları kültürel farklılıklara göre kontrol etme olanağı da doğuracaktır. Araştırmamızdan elde edilecek sonuçlar ülkemizdeki düşük tasarruf oranları ve yüksek hanehalkı borçluluğunun nedenlerine ışık tutmakla birlikte artan oranlı tüketim vergisi gibi kamu maliyesine dönük politika önermelerini de tartışmaya açacaktır.

2. Literatür Taraması

İktisat öğretisinde bugün hakim kılınan yaklaşımın aksine tarih boyunca önde gelen düşünürler ekonomik kararların ardında yatan konumsal kaygıların önemine dikkat çekmişlerdir. 18. yüzyılın önemli ahlak felsefecisi ve iktisat düşünürü olan Smith (1776) göreli durum kaygısının bireylerin ekonomik ve sosyal tercihleri üzerinde oynadığı role vurgu yapmıştır. Marx (1849) insanları toplum ile ilgili arzu ve memnuniyetlerine göre değerlendirmiş, işçilerin hem mutlak gelirlerini arttırmak eğiliminde olduklarını hem de toplumdaki göreli pozisyonlarını önemsediklerini belirtmiştir. Veblen (1899) ise toplumun varlıklı kesimlerini inceleyen çalışmasında bireylerin statü arayışları doğrultusunda yaptıkları tüketime gösteriş tüketimi adını vererek literatürde konuyu ön plana taşımıştır. Çalışmasında özellikle bireylerin tekstil ürünlerine yönelik tüketimlerini israf olarak değerlendirmiş ve bu tür malların tercih edilmesinin kişilerin sosyal konumlarının şekillenmesinde önemli rol oynadığının altını çizmiştir. Söz konusu çalışmalar farklı disiplinlerdeki bilim insanlarının ilgisini çekmekte ve konuyla ilgili daha fazla araştırmanın yapılmasına neden olmuştur. İktisat öğretisindeki temel tüketim teorisini eleştiren Galbraith (1958) II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik ve sosyal gelişimini incelediği çalışmasında, tüketici talebinin oluşmasında statü arayışının rolüne dikkat çekmiştir. Aynı zamanda bu arayışın kamusal malların azalmasına beraberinde özel malların ise artmasına neden olduğunu belirtmiştir. İlgili yazına önemli katkılardan biri de psikolog Duesenberry (1948, 1949) tarafından yapılmıştır. Duesenberry bireylerin tercihlerinin birbirlerine bağımlı olduğunu ileri sürerek, gelirlerindeki değişmeye karşın tüketim seviyelerinin mevcut değişmeye oldukça yavaş bir şekilde karşılık vereceğini belirtmiştir.

Sonraki yıllarda konuya dönük ilgi büyük ölçüde sönümlenmiş ve ana akım iktisat teorisinin kapsamı dışında kalmıştır. Günümüzde statü kaygısına dönük ampirik çalışmaları başlatan ve konuya dönük ilgiyi yeniden canlandıran iktisatçıların başında Robert Frank gelmektedir. Frank (1985a, 1985b) çalışmasında bireylerin tüketim

tercihlerini devletler arasındaki silahlanma yarışına benzeterek, konunun önemine vurgu yapmıştır. Frank'e göre bireyler statü malları olarak adlandırdığımız konumsal mallara² dönük harcamalarını arttırdıkça, diğerleri de geri kalmama kaygısıyla bu mallara yönelmektedir. Sonuçta bireylerin gelirlerinden statü mallarına ayrılan pay hızla tırmanırken, göreceli konumlarında ise bir değişim yaşanmamaktadır.

Bahsedilen çalışmalar bireylerin ekonomik ve sosyal davranışları ile toplumsal yaşamını analiz ederek klasik teorinin önemli eksikliklerine işaret etmektedirler. Bunların başında bireylerin başkalarından etkilenecek karar almaları, göreceli ve mutlak durum ayrımı, toplumdaki konumun önemi ve statü arayışının bireysel faydanın maksimizasyonu açısından yarattığı problemler gelmektedir. Bu tanımlamalardan hareketle özellikle son 10 yılda konu ile ilgili ampirik çalışmaların ağırlık kazandığı görülmektedir.

Zeckhauser (1991) bu amaçla öğrencilerine uyguladığı ankette, Japonya ve Amerika'daki bireylerin yıllık gelirine dönük karşılaştırmalı sorular yöneltilmiş ve katılımcılardan sunulan iki alternatif senaryodan birini seçmelerini istemiştir. İlk senaryoda Japonya'daki yıllık kazanç 25.000 dolar, Amerika'da ise 24.000 dolar, ikincisinde ise Japonya'da 22.000 dolar, Amerika'da 23.000 dolar olarak belirlenmiştir. Araştırmanın sonuçları, öğrencilerin ağırlıklı olarak ikinci senaryoyu seçerek, düşük mutlak gelire karşılık göreceli pozisyonlarını ilerletme kaygısıyla hareket ettiklerini göstermektedir. Benzer şekilde Frank ve Sunstein (2001) de deneklerden yıllık geliri baz alarak iki hayali ülkeden birinde yaşamayı tercih etmelerini istemişlerdir. Burada da bireylerin göreceli durumlarını daha fazla önemstedikleri gözlemlenmiştir.

Zeckhauser ile aynı dönemde gerçekleştirilen bir diğer çalışmada ise Tversky ve Griffin (1991) lisans öğrencilerine uyguladıkları ankette, dergide çalışmak üzere iki iş teklifinden birini seçmelerini istemişlerdir. İlk dergide vaat edilen yıllık gelir 35.000 dolar olmakla beraber, dergide çalışan aynı tecrübedeki diğer bireylerin yıllık geliri 38.000 dolar olmaktadır. İkinci dergide ise katılımcılara vaat edilen yıllık gelir 33.000 dolara gerilemekle birlikte diğer çalışanların geliri 30.000 dolar seviyesinde kalmaktadır. Sonuç olarak, katılımcıların büyük kısmı mutlak olarak daha az kazandıkları ikinci seçeneğe yönelmişlerdir. Bu konuda yapılan diğer çalışmalarda da özellikle göreceli gelirin ve tüketimin bireysel fayda ve esenlik için önemli olduğu vurgulanmaktadır (Johansson-Stenman vd., 2002; Alpizar vd., 2005).

Neumark ve Postlewaite (1998) ise göreceli gelir kaygısının, kadınların işgücü piyasasına katılma tercihlerine etkisini incelemişlerdir. Bu çalışmada kardeşlerden birinin kocasının geliri diğerinin kocasının gelirinden düşük ise, kocası daha az kazanan kardeşin çalışma olasılığının yüzde 16 ile yüzde 25 daha fazla olacağı görülmüştür.

Statü kaygısının bir diğer ayağı olan konumsal mallar, söz konusu kaygının değerlendirilmesi açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu nedenle konumsal malları tespit edebilmek adına Frank (2013) deneklere iki seçenek sunmuş ve evlerin

² Bireysel faydanın sadece bireylerin tüketim miktarına değil aynı zamanda toplumdaki diğer bireylerin tüketim miktarına da bağlı olduğu mallara konumsal mal denilmektedir (Frank, 2005; Hirsch, 1976).

metrekare büyüklükleri üzerinden bir tercihte bulunmalarını istemiştir. İlk seçenekte bireylere 600 m²'lik evlerin bulunduğu bir mahallede yaşadıklarını ve diğer mahallelerdeki evlerin 800 m² olduğunu, ikinci seçenekte ise 400 m²'lik evlerin yer aldığı bir mahallede yaşadıklarını ve diğer evlerin 300 m² olduğunu düşünmelerini istemektedir. Sonuçta denekler ağırlıklı olarak mutlak anlamda daha küçük olan 400 m²'lik evde yaşamaktan daha büyük tatmin elde edeceklerini dile getirmektedirler (Frank, 2013: 114). Elde edilen bulgular bireylerin barınma tercihlerinin konumsal bir nitelik taşıdığını ortaya koymaktadır.

Aynı soru formatından hareketle Solnick ve Hemenway (1998) 325 üniversite öğrencisine 12 soruluk bir anket uygulamışlardır. Bu çalışmada katılımcılara gelir, kişisel eğitim, yöneticinin övgüsü, tatil süresi, çocuğun zeka seviyesi ve eğitimi gibi başlıklar altında konumsal tercihlerini ölçmeye dönük sorular yöneltilmiştir. Gelir söz konusu olduğunda katılımcıların yüzde 56'sı görece düşük durumda bulunurken, bu oran çocuğun zeka seviyesinde yüzde 71'i, çocuğun fiziksel çekiciliğinde yüzde 80'i ve yöneticinin övgüsünü kazanmada ise yüzde 77'yi bulmaktadır. Benzer bir çalışma Grolleau, Mzoughi ve Saïd (2012) tarafından Fransa'daki deneklere uygulanmış ve benzer bulgular elde edilmiştir. Bu çalışmalarda dikkat çeken bir diğer bulgu ise bireylerin kendilerine nazaran çocukları söz konusu olduğunda statü kaygısının daha ağır basmasıdır.

İlgi çeken bir diğer çalışma, Besharov (2002) tarafından malların görece konum tercihlerinin şekillenmesinde oynadıkları rolü belirlemek amacıyla yapılmıştır. Terminolojide mallar iyi ve kötü mallar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kötü mallar hava kirliliği, iş yerindeki kazalar, sağlık durumundaki riskler vb., iyi mallar ise tatil süresi, gelir seviyesi vb. olmaktadır. Besharov çalışmasında kötü mallar söz konusu olduğunda deneklerin görece konumlarını önemsemediklerini tespit etmiştir.

Statü kaygısının belirlenmesine yönelik mevcut çalışmalar beraberinde bu kaygının temelinde yatan unsurların varlığına dair bir takım tartışmalara da yol açmaktadır. Bazı iktisatçılar bu konuda kıskançlık kavramını öne sürmektedirler (Bogaerts ve Pandelaere, 2013; Frank ve Sunstein, 2001) Ancak Solnick ve Hemenway (1998) katılımcılar ile yaptıkları derinlemesine görüşmelerin ışığında statü kaygısının temelinde kıskançlığın yatmadığını, bireylerin hayatı bir rekabet olarak algıladıklarını ve toplumsal refahın altında kalma korkusu ile tercihte bulduklarını belirtmektedirler. Statü kaygısının nedenlerine ilişkin bir diğer çalışmada Andersson (2008) bireylerin toplumdaki diğerlerine nazaran genelin üstünde bulduklarında göreliliği çok önemsemedikleri, genelin altında kaldıklarında ise bu duruma fazla değer atfettikleri sonucuna ulaşmaktadır. Frank vd. (2014) ise gelir eşitsizliğinin statü kaygısı açısından önemli rol oynadığını belirtmekte ve gelir eşitsizliğinin artması ile birlikte artan harcamalar ve düşük tasarruf oranlarının iflas başvurularının tırmanmasına yol açtığını tespit etmişlerdir.

3. Data ve Metodoloji

Bu çalışmada İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen 2015 yılı İstanbul tüketici davranışı anketinin sonuçları incelenmektedir. 500 katılımcı üzerinden gerçekleştirilen ankette sorunlu olarak belirlenen dört anket çıkarılmış ve analiz 496 gözlem sayısı üzerinden yapılmıştır. İstanbul ilinde anketi uygulamak üzere toplam 33 ilçe seçilmiştir. Silivri, Şile, Çatalca, Büyükçekmece ve Adalar haricindeki tüm ilçeler örneklem alanı olarak

belirlenmiş ve ortalama 100 adresten oluşan bloklar (kümeler) tespit edilmiştir. Cevapsızlık durumları göz önünde bulundurularak ikame adresler de aynı kümeler içerisinde rassal olarak seçilmiştir.

Tablo 1’de katılımcıların tanımsal istatistikleri gösterilmektedir. Kadın ve erkek katılımcıların oranları (% 51.2 - % 48.8) birbirine yakındır. Örnekleme bakıldığında katılımcıların aylık gelirleri 1000 ile 2500 TL, yaşları ise 25 ile 40 arasında yoğunlaşmaktadır. Deneklerin yüzde 71.8’inin lise ve üniversite eğitimi aldıkları gözlemlenmekte, bunun yanı sıra düzenli ücretlilerin ağırlıklı olarak (% 84.6) hizmet sektöründe istihdam edildikleri görülmektedir.

Ankette statü kaygısını ölçebilmek için oluşturulan sorular, Solnick ve Hemenway’in (1998) çalışmasındakine benzer olarak iki seçenek üzerinden katılımcılara yöneltilmiştir. Araştırmada deneklerden iki durumdan birini seçmeleri istenmiştir.³ A seçeneği statü kaygısının varlığına işaret edecek şekilde, bireyin görece konum açısından diğerlerinden daha iyi, ancak mutlak olarak B seçeneğinden daha kötü olduğu durum olarak formüle edilmiştir. B seçeneği ise mutlak açıdan bir öncekine göre daha iyi durumu ifade etmekle birlikte, bireyin toplumun geneline göre daha düşük seviyede olduğu durumu belirtmektedir. Aynı soru formatında katılımcılara 13 adet soru sorulmuştur. Söz konusu sorular gelir, yıllık izin, çalışma riski, eşin geliri, kişisel eğitim, fiziksel çekicilik, fiziksel yetenek, araba değeri, çocuğun geliri, çocuğun zeka seviyesi, iş kıyafeti ve eşin çiçek alması gibi durumlar üzerinden bireylere yöneltilmiştir.

Çalışmada lojistik regresyon modeli kullanılarak yaşamın farklı alanlarında statü kaygısının farklı sosyoekonomik değişkenlerle ilişkisi analiz edilmiştir. Bağımlı değişkenimiz katılımcının statü kaygısı içeren A seçeneğini tercih etmesi durumunda 1, B seçeneğini tercih etmesi durumunda ise 0 olan bir kukla değişkendir. Bağımsız değişken olarak kullandığımız gelir değişkeni sayısal olarak ele alınmıştır. Katılımcılara bu soru açık uçlu olarak yöneltilmiştir. Yine benzer şekildeki soru tipiyle deneklerin eğitim bilgileri elde edilmiş ve okulu bitirme yılları üzerinden (ilkokul, 5; ortaokul 8; lise, 11; üniversite, 15; yüksekokul, 13) veri sayısal hale dönüştürülmüştür. Diğer bağımsız değişkenimiz olan kadın kukla değişkeni olarak modelde kullanılmıştır. Yaş değişkeni de yine aynı şekilde deneklere açık uçlu olarak sorulmuş ve modelde sayısal olarak yer almıştır.

³ Ankette kullanılan sorular ekler kısmında yer almaktadır.

Tablo 1: Verilerin Tanımsal İstatistikleri

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Cinsiyet			
Kadın	254	51.2	51.2
Erkek	242	48.8	48.8
Gelir (₺)			
0-1000	27	5.4	8.4
1001-1500	40	8.1	8.1
1501-2000	60	12.1	18.6
2001-2500	52	10.5	16.1
2501-3000	28	5.6	8.7
3001-4000	29	5.8	9.0
4001-5000	24	4.8	7.5
5001-6000	6	1.2	1.9
6001-7000	13	2.6	4.0
7001-+	43	8.7	13.4
Cevapsız	174	35.1	
Yaş			
18-20	12	2.4	2.4
21-25	47	9.5	9.5
26-30	85	17.1	17.1
31-35	85	17.1	17.1
36-40	88	17.7	17.7
41-45	67	13.5	13.5
46-50	43	8.7	8.7
51+	69	13.9	13.9
Eğitim			
İlkokul	69	13.9	14.0
Orta Okul	70	14.1	14.2
Lise	185	37.3	37.5
Yüksekokul	8	1.6	1.6
Üniversite	161	32.5	32.7
Cevapsız	3	0.6	
İşteki Durum			
Düzenli Ücretli	234	47.2	72.2
Düzensiz Mevsimlik	5	1.0	1.5
İşveren	28	5.6	8.6
Kendi Hesabına Çalışan	57	11.5	17.6
Sektör			
Hizmet	274	55.2	84.6
Sanayi	50	10.1	15.4
Cevapsız	172	34.7	
Ücret (₺)			
400-1000	24	10.1	10.1
1001-1500	40	16.8	16.8
1501-2000	58	24.4	24.4
2001-2500	47	19.7	19.7
2501-3000	21	8.8	8.8
3001-4000	19	8.0	8.0
4001+	29	12.2	12.2
Cevapsız	173	34.9	

Tablo 2: Statü Cevaplarının Yüzdeleri (A seçeneğini tercih eden katılımcıların yüzdeleri)

	Gelir	Yıllık İzin	Çalışma Riski	Eşin Geliri	Kişisel Eğitim	Fiziksel Çekicilik	Fiziksel Yetenek	Araba Değeri	Çocuk Gelir	Çocuk Eğitim	Çocuk IQ	Eşin Çiçek Alması	İş Kıyafeti
Genel Örneklem	46.8	43.8	12.3	30.4	37.5	65.3	61.7	48.2	53.2	28.8	63.3	36.7	50.2
Erkek	44.6	39.7	13.9	41.8	33.3	63.8	56.3	47.3	48.8	30.8	61.7	38.3	53.8
Kadın	49.2	48.0	11.0	20.1	41.7	67.3	67.3	49.6	57.9	27.2	65.4	35.4	47.4
Gelir ≤ 1500	49.3	50.7	19.7	24.2	47.8	61.2	61.2	40.3	70.1	28.4	62.7	40.3	46.3
Gelir 1501-2000	55.0	61.7	11.7	35.0	40.0	58.3	50.0	45.0	50.0	23.3	53.3	35.0	46.7
Gelir 2001-3000	45.0	40.5	13.8	37.5	32.5	66.3	58.8	62.5	38.8	20.0	60.0	31.3	43.8
Gelir 3001-7000	40.8	39.4	5.6	36.6	31.0	69.0	71.8	35.2	54.9	31.0	70.4	33.8	54.9
Gelir ≥ 7001	34.9	34.9	9.3	41.9	25.6	79.1	67.4	37.2	44.2	39.5	76.7	39.5	65.1
Herhangi Bir İşte Çalışmayanlar	49.4	40.0	12.9	22.4	40.6	64.7	61.8	55.0	57.1	32.4	63.5	38.8	50.9
Ücretli Çalışan	47.4	47.6	11.6	29.6	35.9	63.7	60.7	45.7	51.3	23.1	61.1	34.2	47.9
İşveren	35.7	60.7	7.1	42.9	39.3	71.4	60.7	42.9	35.7	39.3	46.4	42.9	60.7
Kendi Hesabına Çalışan	41.1	32.1	16.1	48.2	35.7	73.2	64.3	41.1	58.9	37.5	82.1	39.3	57.1
Yaş ≤ 30	53.8	55.9	15.5	30.1	44.1	66.4	60.1	52.4	55.2	30.1	60.1	46.9	44.8
Yaş 31-40	46.8	37.8	9.8	26.6	35.3	62.4	66.5	45.1	50.9	27.7	65.3	33.5	49.1
Yaş ≥ 41	41.6	40.4	12.4	35.0	34.8	68.0	59.0	48.6	54.5	29.2	64.6	32.0	56.5
İlkokul	50.0	40.0	15.9	40.6	37.1	55.7	64.3	52.9	54.3	35.7	64.3	42.9	57.1
Ortaokul	45.3	34.4	9.4	28.1	43.8	68.8	59.4	45.3	48.4	35.9	62.5	32.8	59.4
Lise	49.7	47.5	15.9	33.3	39.9	67.8	59.6	47.5	55.7	31.1	60.7	42.1	48.4
Üniversite	41.6	45.0	6.8	34.8	31.7	67.1	64.6	48.1	50.9	19.9	66.5	29.8	47.2

Tablo 3: Statü Kaygısının Sosyoekonomik Belirleyenleri: Lojistik Regresyon Sonuçları

	Beta	S.E.	Wald	Exp(B)
Gelir Seviyesi				
Kadın	.312	.254	1.506	1.366
Gelir	-.005	.045	1.448	.947
Eğitim	-.002	.038	.002	.998
Yaş	-.016	.016	.964	.984
Sabit	.508	.829	.375	1.662
Nagelkerke R ²				.033
Yıllık İzin				
Kadın	.389	.255	2.318	1.475
Gelir	-.073	.046	2.482	.930
Eğitim	.016	.039	.165	1.016
Yaş	-.021	.017	1.646	.979
Sabit	.525	.835	.395	1.690
Nagelkerke R ²				.055
Çalışma Riski				
Kadın	.252	.392	.414	1.287
Gelir	.111	.074	2.253	1.118
Eğitim	.082	.056	2.122	1.086
Yaş	.013	.025	.290	1.014
Sabit	.029	1.231	.001	1.030
Nagelkerke R ²				.039
Eşin Geliri				
Kadın	-.814***	.282	8.349	.443
Gelir	.055	.047	1.341	1.056
Eğitim	-.110***	.040	7.385	.896
Yaş	-.019	.018	1.140	.981
Sabit	1.479	.901	2.696	4.388
Nagelkerke R ²				.086
Kişisel Eğitim				
Kadın	.049	.265	.035	1.051
Gelir	-.078	.048	2.604	.925
Eğitim	-.057	.040	2.034	.945
Yaş	-.022	.017	1.588	.979
Sabit	1.153	.864	1.778	3.166
Nagelkerke R ²				.041
Fiziksel Çekicilik				
Kadın	.431	.270	2.540	1.539
Gelir	.116**	.049	5.497	1.123
Eğitim	-.019	.040	.234	.981
Yaş	.009	.017	.288	1.009
Sabit	-.050	.869	.003	.951
Nagelkerke R ²				.032
Fiziksel Yetenek				
Kadın	.831***	.270	9.465	2.216
Gelir	.097**	.047	4.254	1.102
Eğitim	.013	.039	.113	1.013
Yaş	.003	.017	.027	1.003
Sabit	-.488	.857	.324	.614

Nagelkerke R ²				.054
Arabannın Değeri				
Kadın	-.326	.258	1.594	.722
Gelir	-.063	.046	1.873	.939
Eğitim	.055	.039	2.011	1.057
Yaş	-.029*	.017	3.036	.971
Sabit	.584	.835	.489	1.793
Nagelkerke R ²				.036
Çocuğun Geliri				
Kadın	.384	.254	2.276	1.468
Gelir	-.067	.045	2.212	.936
Eğitim	.016	.038	.175	1.016
Yaş	.006	.016	.153	1.006
Sabit	-.260	.828	.099	.771
Nagelkerke R ²				.027
Çocuğun Eğitimi				
Kadın	-.305	.296	1.062	.737
Gelir	.097*	.050	3.770	1.101
Eğitim	-.130***	.043	9.358	.878
Yaş	-.033*	.019	2.838	.968
Sabit	1.497	.956	2.450	4.468
Nagelkerke R ²				.061
Çocuğun Zeka Seviyesi				
Kadın	.363	.266	1.859	1.438
Gelir	.124***	.048	6.567	1.132
Eğitim	.001	.039	.001	1.001
Yaş	-.010	.017	.377	.990
Sabit	.321	.853	.142	1.379
Nagelkerke R ²				.035
Eşin Çiçek Alması				
Kadın	-.214	.270	.628	.807
Gelir	.053	.047	1.241	1.054
Eğitim	-.090**	.040	5.128	.914
Yaş	-.046**	.018	6.433	.955
Sabit	2.037**	.892	5.214	7.671
Nagelkerke R ²				.042
İş kıyafeti				
Kadın	-.239	.254	.883	.787
Gelir	.094**	.045	4.319	1.099
Eğitim	-.047	.038	1.498	.954
Yaş	-.007	.016	.192	.993
Sabit	.570	.829	.473	1.768
Nagelkerke R ²				.033

*, ** ve *** 0.10, 0.05 ve 0.01 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

4. Ampirik Sonuçlar

Statü kaygısının varlığını ve sosyoekonomik alanlardaki etkilerini analiz edebilmek için katılımcıların tasarlanan sorulardaki statü cevaplarının yüzdeleri Tablo 2’de gösterilmektedir. Genel örneklem içinde statü cevaplarının en çok tercih edildiği durumlar fiziksel çekicilik ile yetenektir. Aynı zamanda gelir yıllık izine göre daha pozisyonel bir nitelik taşımaktadır. Yıllık gelir ve çocuğun geliri durumlarında

katılımcıların neredeyse yarısı görelî pozisyonlarını önemsemektedirler. Söz konusu bulgular Solnick ve Hemenway (1998)'in çalışması ile paralellik göstermektedir.

Cinsiyete açısından bakıldığında ise kadınların özellikle çocukları söz konusu olduğunda daha fazla statü arayışı içinde oldukları görülmektedir. Yine fiziksel çekicilik ve yetenek sorularında erkeklere oranla görelî konumlarını oldukça fazla önemsemektedirler.

Literatürde boş zaman kavramı ağırlıklı olarak konumsal olmayan bir mal olarak tanımlanmasına rağmen analizde bu durumun pozisyonel niteliği ön plana çıkmaktadır. Özellikle kendi hesabına çalışan ve ücretli çalışan arasındaki fark dikkat çekicidir. Ücretli çalışanlar yıllık izin (%47.6) söz konusu olduğunda serbest işçilerden daha fazla statü arayışı içerisinde olmaktadır. Bu durum sabit ücretle istihdam edilen ücretli çalışanların yıllık izin süresine göreceli olarak daha az sahip olduklarında, ekstra ücret kazanmadan daha çok iş yüküne maruz kalmaları doğrultusunda açıklanabilmektedir (Birdal ve Ongan, 2016: 734).

Bir diğer önemli değişken ise yaşdır. Genç yaştaki bireyler özellikle gelir, yıllık izin ve eşin çiçek alması durumlarında görelî konum tercihinde bulunmaktadır. En çarpıcı fark ise gelir sorusuna verilen cevaplarda görülmektedir. 30 yaşından küçük katılımcıların yüzde 53'ü statü arayışı içindeyken, 41 yaşından büyüklerde ise bu oran sadece yüzde 41 olmaktadır.

Katılımcıları gelir gruplarına göre sınıflandırarak yapılan karşılaştırmada, yüksek gelir seviyesine sahip bireylerin görelî konumlarını daha fazla önemsedikleri görülmektedir. Gelir seviyesi, fiziksel çekicilik ile yetenek, eşin çiçek alması ve iş kıyafetinde bu durum ön plana çıkmaktadır. Söz konusu sonuç daha önceki çalışmaların öne sürdüğü gibi gelir seviyesindeki artışın statü arayışını da beraberinde getirdiğini doğrulamaktadır (Easterlin, 1974).

Eğitim seviyeleri dikkate alındığında çocuğun zekâ seviyesi ve fiziksel çekicilik ile yetenek sorularında lise ve üniversite mezunlarının daha fazla konumsal pozisyon arayışı içinde oldukları tespit edilmektedir. Diğer alanlarda ise eğitim seviyeleri arasında çok belirgin bir fark görülmemektedir.

Çalışmada farklı alanlarda kendini gösteren statü kaygısının en çok ilişkili olduğu sosyoekonomik faktörleri belirlemek için çoklu lojistik regresyon modeli kullanılmıştır. Bağımlı değişken, katılımcı statü seçeneğini seçerse 1 aksi takdirde 0 değerini almaktadır.

Gelir seviyesi, yıllık izin, çalışma riski, kişisel eğitim ve çocuğun gelir seviyesi sorularında ele aldığımız değişkenler anlamlı çıkmamıştır. Bunun yanı sıra fiziksel çekicilik sorusunda gelir açıklayıcı bir değişken olarak görülmüştür. Gelirdeki bir birimlik artış pozisyonel cevapların bahis oranında %12'lik artışa yol açmaktadır. Fiziksel yetenek sorusu ele alındığında ise kadınların erkeklere nazaran 2.216 kat daha fazla pozisyonel cevap verme eğiliminde oldukları görülmektedir. İlgili soruda bir diğer açıklayıcı değişken olan gelir bir birim artırıldığında statü kaygısının göreceli olasılık oranında %10'luk bir artışa yol açmaktadır. Çoğu ampirik çalışmada cinsiyet ile statü kaygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Carlsson vd., 2007; Solnick vd., 2007), hatta literatürde erkekler üzerinden konumsal pozisyon açıklamalarının daha

yaygın olduğu görülmüştür (Veblen, 1899; Frank, 2013). Bu çalışmada kadın değişkeni fiziksel yetenek durumu söz konusu olduğunda anlamlı çıkmıştır.

Çocuğun eğitimi sorusunda gelir, yaş ve eğitim açıklayıcı değişkenlerdir. Yaştaki bir yıllık artış statü cevaplarının bahis oranını %4 düşürmektedir. Eğitimdeki artış da söz konusu oranı %13 azaltmaktadır. Yaştaki bir yıllık artış ise pozisyonel cevapların göreceli olasılık oranında 0.968 kat azalmaya yol açmaktadır. Bağımsız değişken olan gelir açısından bakıldığında, çocuğun zeka seviyesi sorusunda da kat sayının pozitif yönlü olduğu görülmektedir. Buradan anlaşılacağı gibi gelir seviyesi yüksek bireyler çocuklarının eğitimi ve zekası söz konusu olduğunda daha fazla konumsal kaygılar taşımaktadırlar.

Eşin çiçek alması ve iş kıyafeti gibi gösteriş yönü daha kuvvetli durumlarda farklı sosyoekonomik faktörler üzerinden açıklama yapılabilmektedir. Eşin çiçek alması sorusunda yaş ve eğitim azaldıkça statü kaygısının daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. İş kıyafeti söz konusu olduğunda ise geliri yüksek bireyler görece konumu daha çok önemsemektedirler.

5. Sonuç ve Politika Çıkarımları

Statü kaygısı literatüründe çalışmalar ağırlıklı olarak gelişmiş ülkeler etrafında şekillenmekte ve söz konusu kaygının sosyoekonomik belirleyenleri üzerindeki açıklamalar yetersiz kalmaktadır. Bu çerçevede çalışmamızda İstanbul örneklemini bağlamında Türkiye için statü kaygısının varlığı ve dinamikleri üzerine incelemeler yapılmıştır. Kadınlarda özellikle çocukları söz konusu olduğunda görece pozisyon arayışının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Boş zamanın konumsal olmayan bir mal olarak kabul edildiği söz konusu literatürde, bulgularımız ışığında bu kavramın özellikle ücretli çalışanlar için pozisyonel niteliği ön plana çıkmıştır. Aynı zamanda yaş ve gelir seviyesi arttıkça bireylerin statü kaygısının da arttığı gözlemlenmiştir.

Çalışmamızda özellikle toplumdaki insanların daha rahat gözlemleyebileceği; fiziksel çekicilik, fiziksel yetenek, iş kıyafeti ve eşin çiçek alması gibi durumlarda statü kaygısının varlığı açıkça görülmektedir. Literatürde konumsal malı belirleyen özelliklerden biri olan görünebilirlik kavramı anketteki katılımcıların konumsal tercihleri açısından da belirleyici rol oynamaktadır.

Statü kaygısı ile yapılan tüketim her dönem var olmakla birlikte günümüz kapitalizminin belirleyici özelliklerinden biri haline gelmiştir. Yapılan araştırmalar ülkemizde statü kaygısının batılı ülkelere göre daha ağırlıklı bir yer tuttuğunu açıkça göstermektedir. Tasarruf oranlarının düşüklüğü ve hızla tırmanan hanehalkı borç stoku ekonomimizin önemli açmazlardan biri haline gelmekte, lüks tüketimin ithalata bağımlı yapısı dış ticaret açığını tırmandıran temel etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Son dönemde statü kaygısı ile yapılan tüketimin temel unsurlarından olarak görülen mücevherat ve cep telefonu alımlarının kredi kartı ile taksitlendirilmesine getirilen yasaklamalar kimi statü mallarının tüketimini dizginlemeye dönük bir düzenleme olarak görülebilir. Ne var ki, çalışmamızda da görüldüğü gibi kişilerin statü kaygısıyla yaptığı tüketim bu mallarla sınırlı değildir. Örneğin, bireylerin kendilerinden ziyade çocukları söz konusu olduğunda statü kaygısının daha ağırlıklı olduğu göze çarpmaktadır. İleriki araştırmalarda çocuklara dönük harcamaların bu çerçevede değerlendirilmesi çarpıcı bulgulara ulaşmamızı sağlayabilir. Özellikle son dönemde özel okullara dönük artan talep ve okul

ücretlerindeki hızlı tırmanışın ardında pek çok farklı etkenin yanı sıra statü kaygısının da belirleyici bir rol oynadığı tartışılabilir.

Son olarak statü kaygısı ile yapılan tüketimin ve bu yönde girilen toplumsal yarışın neden olduğu kaynak israfının önlenmesi, bu kaynakların bireylerin mutlak faydasını arttıracak pozitif dışsallıklar taşıyan kamu mallarının üretimine yönlendirilmesi toplumsal refah açısından büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan Robert Frank tarafından önerilen artan oranlı tüketim vergisi uygulaması hem toplam vergi yükünün daha adaletli paylaşımını mümkün kılacak hem de kaynakların etkin kullanımını sağlayacak bir olanak sunmaktadır. Elbette burada bir diğer önemli koşul kamu harcamalarının siyasi önceliklerden bağımsız bir şekilde kolektif faydanın en yüksek olduğu alanlara yöneltilmesidir.

6. Referanslar

- Alpizar, F., Carlsson, F. ve Johansson-Stenman, O. (2005). How much do we care about absolute versus relative income and consumption? *Journal of Economic Behavior & Organization*, 56(3), 405–421.
- Andersson, F. W. (2008). Is concern for relative consumption a function of relative consumption?. *The Journal of Socio-Economics*, 37(1), 353–364.
- Besharov, G. (2002). Three questions about the economics of relative position: A response to Frank and Sunstein. *Boston University Law Review*, 82, 1241–1261.
- Birdal, M. ve Ongan, T. H. (2016). Why do we care about having more than others? Socioeconomic determinants of positional concerns in different domains. *Social Indicators Research*, 126(2), 727-738.
- Bogaerts, T. ve Pandelaere, M. (2013). Less is more: Why some domains are more positional than others. *Journal of Economic Psychology*, 39, 225-236.
- Carlsson, F., Johansson-Stenman, O. ve Martinsson, P. (2007). Do you enjoy having more than others? Survey evidence of positional goods. *Economica*, 74, 586–598.
- Duesenberry, J. S. (1948). Income—consumption relations and their implications. L. A. Metzler (Ed.), *Income, Employment and Public Policy: Essays In Honor of Alvin Hansen* (45–81. ss.). New York: W. W. Norton & Company.
- Duesenberry, J. S. (1949). *Income, Savings, and The Theory of Consumer Behavior*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Easterlin, R. (1974). Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. P. David, M. Reder (Ed.), *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz* (89–125. ss.). New York: Academic Press.
- Frank, R. H. (1985a). *Choosing The Right Pond: Human Behavior and The Quest for Status*. New York: Oxford University Press.
- Frank, R. H. (1985b). The demand for unobservable and other nonpositional goods. *American Economic Review*, 75, 101–116.
- Frank, R. H. (2005). Positional externalities cause large and preventable welfare losses. *American Economic Review*, 95(2), 137–141.
- Frank, R. H. (2013). *The Darwin Economy: Liberty, Competition and The Common Good*. Princeton: Princeton University Press.
- Frank, R. H., Levine, A. S. ve Dijk, O. (2014). Expenditure cascades. *Review of Behavioral Economics*, 1(1–2), 55–73.
- Frank, R. H. ve Sunstein, C. R. (2001). Cost-benefit analysis and relative position. *University of Chicago Law Review*, 68(2), 323–375.
- Galbraith, J. K. (1958). *The Affluent Society*. Boston: Houghton Mifflin.
- Grolleau, G., Mzoughi, N. ve Saïd, S. (2012). Do you believe that others are more positional than you? Results from an empirical survey on positional concerns in France. *The Journal of Socio-Economics*, 41(1), 48–54.
- Hirsch, F. (1976). *Social Limits to Growth*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Johansson-Stenman, O., Carlsson, F. ve Daruvala, D. (2002). Measuring future grandparents' preferences for equality and relative standing. *The Economic Journal*, 112(479), 362-383.
- Marx, K. (1849/1969). *Wage Labour and Capital*, in (K. Marx & F. Engels), Selected Works Vol.1. Moscow: Progress Publishers.
- Neumark, D. ve Postlewaite, A. (1998). Relative income concerns and the rise in married women's employment. *Journal of Public Economics*, 70, 157–183.

- Smith, A. (1776/1937). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. New York: Random House.
- Solnick, S. J. ve Hemenway, D. (1998). Is more always better?: A survey on positional concerns. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 37, 373–383.
- Solnick, S. J., Hong, L. ve Hemenway, D. (2007). Positional goods in the United States and China. *The Journal of Socio-Economics*, 36(4), 537–545.
- Tversky, A. ve Griffin, D. (1991). Endowment and contrast in judgements of well-being. F. Strack, M. Argyle, N. Schwartz (Ed.), *Subjective Well-Being: An Interdisciplinary Perspective* (101–118. ss.). Oxford: Pergamon Press.
- Veblen, T. (1899/1912). *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions*. New York: Macmillan.
- Zeckhauser, R. J. (1991). The strategy of choice. R. J. Zeckhauser (Ed.), *Strategy and Choice* (1–21. ss.). Cambridge, MA.: MIT Press.

EKLER**EK-1 Statü Kaygısı Soruları**

1- Aşağıda size anlatılan iki ülkeden hangisinde yaşamayı tercih edersiniz? (Fiyatlar aynı ve satın alma gücü eşit)

- a) Sizin yıllık geliriniz 50.000 lira, ülkede yaşayanların ortalama geliri 25.000.
b) Sizin yıllık geliriniz 100.000 lira, ülkede yaşayanların ortalama geliri 200.000.

2- Aşağıdaki durumlardan hangisini tercih edersiniz?

- a) Çalıştığınız işteki yıllık izin hakkınız 2 haftadır, diğerlerininse 1 hafta.
b) Çalıştığınız işteki yıllık izin hakkınız 4 haftadır, diğerlerininse 6 hafta.

3- Aşağıdaki durumlardan hangisini tercih edersiniz?

- a) Çalışırken hayatınızı kaybetme ihtimaliniz 10.000'de 2, diğerlerininse 10.000'de 1.
b) Çalışırken hayatınızı kaybetme ihtimaliniz 10.000'de 4, diğerlerininse 10.000'de 8.

4- Aşağıdaki durumlardan hangisini tercih edersiniz?

- a) Eşinizin aylık geliri 1000 lira, sizin geliriniz 2000 lira.
b) Eşinizin aylık geliri 4000 lira, sizin geliriniz 3000 lira.

5- Aşağıdaki durumlardan hangisini tercih edersiniz?

- a) Siz 12 yıllık (lise) eğitim aldınız, diğerleri ise 8 yıl (ortaokul).
b) Siz 16 yıllık (üniversite) eğitim aldınız, diğerleri ise 20 yıl (doktora).

6- Fiziksel çekiciliğin 1'den 10'a kadar bir skalada değerlendirildiğini varsayalım. Aşağıdaki durumlardan hangisini tercih edersiniz? (1 en zayıf durum 10 ise en iyi durumu ifade etmektedir.)

- a) Sizin fiziksel çekiciliğiniz 6, diğerlerinin ise 4.
b) Sizin fiziksel çekiciliğiniz 8, diğerlerinin ise 10.

7- Fiziksel yeteneğin 1'den 10'a kadar bir skalada değerlendirildiğini varsayalım. Aşağıdaki durumlardan hangisini tercih edersiniz? (1 en kötü 10 ise en iyi durumu ifade etmektedir)

- a) Sizin fiziksel yetenekleriniz 4, diğerlerinin ise 2.
b) Sizin fiziksel yetenekleriniz 6, diğerlerinin ise 8.

8- Aşağıdaki durumlardan hangisini tercih edersiniz?

- a) Sizin arabanızın değeri 30.000, diğerlerinininki ise 50.000.
b) Sizin arabanızın değeri 80.000, diğerlerinininki ise 120.000.

9- Aşağıdaki durumlardan hangisini tercih edersiniz? (satın alma gücü ve enflasyonda her iki durum için aynıdır)

- a) Çocuğunuzun yıllık geliri 40.000, ülkede yaşayanların ortalama geliri 20.000 lira.
b) Çocuğunuzun yıllık geliri 80.000, ülkede yaşayanların ortalama geliri 120.000 lira.

10- Aşağıdaki durumlardan hangisini tercih edersiniz?

- a) Çocuğunuz 12 yıllık (lise) eğitim aldı, diğerlerinin çocukları ise 8 yıl (ortaokul).
b) Çocuğunuz 16 yıllık (üniversite) eğitim aldı, diğerlerinin çocukları ise 20 yıl (doktora).

11- Zekanın IQ testi ile ölçüldüğünü varsayalım. Aşağıdakilerden hangisini seçersiniz?

- a) Çocuğunuzun IQ'su 110, diğer çocukların ortalama IQ'su 90 olarak ölçülüyor.
b) Çocuğunuzun IQ'su 130, diğer çocukların ortalama IQ'su 150 olarak ölçülüyor.

12- Aşağıdaki durumlardan hangisini tercih edersiniz?

- a) Eşiniz haftada bir kere çiçek alıyor, diğerlerinin eşleri ise hiç almıyor.
b) Eşiniz haftada iki kere çiçek alıyor, diğerlerinin eşleri ise her gün çiçek alıyor.

13- Aşağıdaki durumlardan hangisini tercih edersiniz?

- a) Siz iş görüşmesinde giymek için 200 liralık kıyafete sahipsiniz, diğerleri ise 100 lira.
b) Siz iş görüşmesinde giymek için 400 liralık kıyafete sahipsiniz, diğerleri ise 600 lira.